

niczności i narodach w Europie i Azji Centralnej jest ważną pozycją w polskim dorobku intelektualnym, dotyczącym definiowania i objaśniania zagadnień narodowych i etnicznych. Zasługuje na uwagę szerokiego kręgu czytelników, a w tym przedstawicieli różnych dyscyplin nauk humanistycznych i społecznych.

Andrzej Chodubski

Współczesne wyzwania polityki wobec romskiej mniejszości etnicznej – edukacja, dyskryminacja, wykluczenie społeczne, red. Elżbieta Subocz, Sylwia Garbart, Instytut Wydawniczy „Książka i Prasa”, Warszawa 2013, ss. 332

W rzeczywistości kształtowania globalnej społeczności obywatelskiej obserwuje się zachodzące jednocześnie procesy unifikacji oraz dywersyfikacji sfery narodowościowej i etnicznej. Rzeczywistość ta ujawnia się w przestrzeni państwa polskiego. Zauważa się, że od zarania państwowości krzyżowały się w polskiej przestrzeni kulturowej różne narodowości i grupy etniczne. Było to zarówno następstwem oddalonej ruchliwości przestrzennej ludzi oraz stosunku społeczeństwa polskiego wobec cudzoziemców, jak też odgórnego, elitarnego polityki panujących, a w tym władców. Dość wspomnieć, że zawierali oni związki małżeńskie z cudzoziemcami, np. pierwszą żoną Mieszka I była Czeszka – Dubrawa (Dobrawa), drugą – Niemka Oda. Dwie żony Bolesława Chrobrego były Niemkami, jedna Węgierką; żonami Kazimierza Wielkiego były: Litwinka, Niemka, Czeszka, Żydówka; żonami Władysława Jagiełły były m.in. Węgierka i Włoszka. Wraz z wybrankami przybywało do Polski ich otoczenie dworskie, m.in. spowiednicy, nauczyciele, lekarze, kucharze, służba domowa, ludzie kultury i sztuki – malarze, muzycy, komici. Systematycznie zmieniały się relacje między „swoimi” i „obcymi”. Szacuje się, że w XVI w. ok. 60% stanowiły w Polsce mniejszości narodowe. Myśliciele owego czasu zauważali „Rzeczpospolita nasza jest złożona z różnych narodów, które z różnymi obyczajami, językami, wiarami do unijnej i inkorporacyjnej jednej nierozdzielnej monarchii przystąpiły tym potrzebniejsza jest jej ta tolerancja”.

Współcześnie szacuje się mniejszości narodowe i etniczne na ok. 0,7% ogółu ludności kraju, w tym występuje 109 kategorii narodowościowych, etnicznych, etniczno-regionalnych, przy czym 91 z nich liczy mniej niż 1000 osób, połowa – mniej niż 100, a jedna trzecia – mniej niż 50.

Według ostatniego spisu ludności odrębność narodową i etniczną wskazało: 152,9 tys. Niemców, 48,7 tys. Białorusinów, 31 tys. Ukraińców, 12,9 tys. Cyganów (Romów), 6,1 tys. Rosjan, 5,9 tys. Łemków, 5,8 tys. Litwinów, 2 tys. Słowaków, 1,1 tys. Ormian, 1,1 tys. Żydów, 0,8 tys. Czechów, 0,5 tys. Tatarów i 0,05 tys. Karaimów. Używanie języka innego niż polski w kontaktach prywatnych (domowych) wskazywało 563,5 tys. osób, język niemiecki jako podstawowy w komunikacji społecznej wskazało 204,6 tys. osób, 40,6 tys. białoruski, 22,7 tys. ukraiński, 15,8 tys. – romski, 15,8 tys. rosyjski.

W prezentowanej książce wskazuje się współczesne problemy społeczne, edukacyjne, a w tym sferę dyskryminacji i wykluczenia mniejszości narodowych i etnicznych. Szczególną uwagę koncentruje się na społeczności romskiej.

We Wstępie wskazuje się, że przekazywana do rąk Czytelnika publikacja stanowi wkład do stosunkowo szybko rozwijającej się w ostatnich latach literatury cyganologicznej w Polsce. Jest pokłosiem cyklu seminariów naukowych organizowanych przez Forum Dialogu Publicznego w Olsztynie i kilku różnych miastach, poświęconych różnym aspektom życia romskiej mniejszości etnicznej, m.in. zorganizowanych 16 kwietnia 2012 r. w Gdańsku nt. *Dyskryminacja etniczna Romów – instytucjonalne oraz społeczne formy przeciwdziałania zjawiskom*, 21 maja 2012 r. w Olsztynie, nt. *Polityka edukacyjna wobec mniejszości romskiej i jej współczesne wyzwania*, 25 października 2012 r. w Łodzi nt. *Wykluczenie społeczne mniejszości romskiej jako wyzwanie dla instytucji publicznych i organizacji społecznych*. Przypomina się, że Romowie jako mniejszość etniczna zamieszkują w Europie od stuleci. Niektóre cechy kultury romskiej kwalifikują ich do wzorowego modelu współczesnego Europejczyka. Językowo są Indo-europejczykami, pochodzą z północnych Indii jak większość narodów europejskich, zachowują się jak Europejczycy ze względu na swobod-

ne przemieszczanie się i kontakty we wszystkich krajach europejskich, mimo posiadania pewnych archaicznych cech kulturowych.

W ostatnich dziesięcioleciach ujawniły się zmiany dotyczące położenia społecznego Romów w Europie. Wynikają one przede wszystkim z przemian społeczno-gospodarczych, prawnych i cywilizacyjnych poszczególnych państw. Romowie musieli się do tych zmian dostosować i proces ten nadal trwa. Nadto społeczeństwo większościowe również musiało zmienić swój sposób postrzegania i traktowania mniejszości romskiej oraz chronić ich prawa. Mniejszość ta coraz częściej znajduje się w kręgu zainteresowań Unii Europejskiej, głównie ze względu na marginalizację społeczną, właściwie we wszystkich obszarach życia społecznego (w szczególności w dziedzinie: edukacji, zatrudnienia i mieszkalnictwa) oraz doświadczaną dyskryminację. Realizowane do tej pory inicjatywy na rzecz Romów nie przyniosły większych, wymiernych rezultatów.

Problem poznawczy podzielono na dwie części, tj. I Romowie w Europie i w Polsce – perspektywa teoretyczna i praktyczna; II Sytuacja mniejszości romskiej w Polsce w doświadczeniach Romów. Studia i opracowania obejmują jedenaście kwestii poznawczych, tj. 1. Kształtowanie polityki Unii Europejskiej wobec Romów; 2. Charakterystyka aktywności Unii Europejskiej w zakresie przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu Romów oraz jego romskie uwarunkowania (*Romanipen*); 3. Aktywizacja społeczno-zawodowa Romów – praktyki wybranych państw europejskich; 4. Kulturowe aspekty wykluczenia, na przykładzie społeczności romskiej; 5. Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce: dziedzictwo przeszłości i teraźniejszość; 6. Romowie w Polsce na początku XXI wieku; 7. Programy na rzecz społeczności romskiej w Polsce; 8. Edukacja osób narodowości romskiej oraz upowszechnianie wiedzy na temat Romów wśród społeczeństwa polskiego. Dobre praktyki; 9. Romowie w Polsce a wykluczenie społeczne; 10. Sukcesy i problemy w realizacji programu na rzecz społeczności romskiej w województwie łódzkim z perspektywy praktyka; 11. Asystent edukacji romskiej w polskiej szkole (z doświadczeń własnych).

W prezentacji problemów przypomina się, że Romowie stanowią najliczniejszą niepaństwową grupę etniczną we współczesnej Europie. Szacunki dotyczące populacji romskiej w całej Europie oscylują między 7 a 12 milionami. Rozbieżności te wynikają z uwarunkowań świadomościowych i jej deklarowania w czasie sporządzania spisów ludności. We wszystkich krajach społeczności romskie są podatne na akty dyskryminacji etnicznej oraz na wykluczenie społeczne – jest to konsekwencją wielu okoliczności, wynikających z historii, procesów społecznych i politycznych oraz romskiej specyfiki kulturowej. Ważnym elementem, wzmacniającym społeczne wykluczenie społeczności romskiej oraz podtrzymującym negatywne stereotypy romskie, jest powszechna nieznamość i brak zrozumienia dla Romów oraz ich kultury, co stanowi fakt powszechny w Europie.

Zauważa się, że Romowie w państwach wspólnoty, ale także ze względu na niski poziom świadomości swoich praw, złe warunki społeczno-bytowe społeczności romskiej były główną motywacją migracji wielu grup romskich do krajów Europy Zachodniej. W prezentacji problemu przybliżyła się analitycznie aktywność instytucji Unii Europejskiej, prowadzonej wobec społeczności romskiej. Społeczność ta stała się grupą docelową wsparcia.

Dalej zauważa się, że sposób funkcjonowania Romów na obszarze Unii Europejskiej sprowadza w pewnym stopniu realizację polityki spójności. Tożsamość Romów bazuje na utrwalonych przez praktykę przetrwania wzorach kulturowych i na ich wyraźnej odrębności od reszty społeczeństwa.

Wskazuje się, że problemem na poziomie ogólnym jest wielowymiarowe wykluczenie społeczne Romów. Jednym z największych problemów dotyczących Romów jest fakt, że ubóstwo przyjmuje w nich formę wielopokoleniową, która polega na powielaniu negatywnego modelu i niemożliwości wyrwania się z utrwalonych form funkcjonowania w społeczeństwie. Jest to jednocześnie jeden z najwyraźniejszych czynników wykluczenia społecznego. Bezrobocie wśród Romów osiąga w każdym państwie wartości kilkakrotnie wyższe niż w przypadkach społeczeństwa głównonurtowego i pozo-

stają oni w dużo gorszej sytuacji na rynku pracy niż reszta społeczeństwa.

Zauważa się, że bardzo istotną kwestią są uwarunkowania kulturowe, które wiążą się z poprzednimi dwoma czynnikami. *Romanipen* nie tylko nakłada obowiązek manifestowania swojej romskości, ale także, za sprawą ograniczeń i zakazów o charakterze tabuicznym, umożliwia wykonywanie niektórych zawodów, ze względu na możliwość przekraczania granicy skalania podczas pracy. Skalania są skodyfikowane w przekazywanym ustnie kodeksie *Mageripen*, bazującym na precedensie, który funkcjonuje jako system społecznej kontroli, utrzymującej porządek w grupie. Te zasady tłumaczą i kategoryzują rzeczywistość, i wprowadzają porządek, oddzielając to, co czyste – romskie i nieczyste – obce. Stanowią zarazem podstawowe narzędzie, umożliwiające zachowanie odrębności społeczności romskich. Liczba zawodów, które Romowie mogą wykonywać jest znaczna. Rygorystyczne zakazy łączenia tego co wewnętrzne i zewnętrzne, występowania przeciw Romom czy kontaktu z nieczystościami nie zmuszają ich do wykonywania prac wymagających niskich kwalifikacji (s. 53).

Przytępiona się, że główne skupiska Romów w Europie występują w Rumunii, na Węgrzech, Słowacji oraz Hiszpanii. Znaczna część tej populacji żyje na marginesie życia społecznego, w bardzo trudnych warunkach społeczno-ekonomicznych, odbiegających od przeciętnego poziomu życia w danym kraju. Romowie w każdym kraju europejskim napotykają ograniczenia w dostępie do edukacji, rynku pracy, opieki zdrowotnej oraz doświadczają uprzedzeń, dyskryminacji, nietolerancji społecznej. W prezentacji problemu dostarcza się bogatej warstwy egzemplifikacyjnej.

Wskazuje się tu, że Romowie – odmienni, mimo że znani z widzenia, ale tak naprawdę nieznanymi. Widzi się ich jako: bogatych, biednych, nienormalnych, przeciętnych współobywateli. Widzi się ostentacyjne przejawy bogactwa – i rodzi się pytanie, skąd oni mają pieniądze? Niekiedy podejrzewani są o nieuczciwe dojście do majątku. Romowie kojarzeni są z – muzyką etniczną, tańcem, folklorem. Wskazuje się, że jednym z oczywistych czynników pod-

trzymujących izolację i wykluczenie jest patriarchalny system społeczny Romów (s. 106).

Odnosząc się do dziejów Romów na ziemiach polskich przypomina się, że pierwsze dość nieliczne ich grupy przybyły do Polski od strony południa na przełomie XIV i XV w., z kierunku Węgier oraz Mołdawii. Od zachodu z przestrzeni niemieckiej przybywali jako społeczność prześladowana. Obecność Romów od początku towarzyszyło na ziemiach polskich wewnętrzne zróżnicowanie pod względem dialektów i obyczajów, a także wykonywanych zawodów i stopnia wierności zasadom romskiej tradycji i kultury. Na terenie Polski obecnie są cztery grupy o tradycjach wędrownych: Polska Roma, Łowarzy, Ruska Roma, Kelderasze oraz grupa osiadła Bergitka Roma (Romowie górscy) i półosiadła Sinti (Romowie niemieccy). Grupy prowadzące niegdyś koczowniczy tryb życia cechuje ścisła wierność romskiej tradycji i językowi oraz przestrzeganie zasad tabu i wykonywanie wyłącznie zawodów zgodnych z zasadami rządzącego społeczeństwa kodeksu *romanipen*, takich jak: muzyk, handlarz końmi, kowal, wytwórca garnków i patelni (s. 142).

Zauważa się, że w latach 90. XX w. wzrosła aktywność społeczna i polityczna środowiska Romów w Polsce. Ożywiła się działalność Społeczno-Kulturalnego Stowarzyszenia Romów w Tarnowie (założonego w 1963 r.). W 1990 r. w Białymstoku założono Centralną Radę Romów w Polsce. W 1991 r. utworzono Stowarzyszenie Romów w Polsce z siedzibą w Oświęcimiu, w 2000 r. utworzono w Szczecinku Związek Romów Polskich.

Prezentując rolę Unii Europejskiej w aktywizacji obywatelskiej przedstawiono projekty na rzecz mniejszości romskiej. Wskazuje się przy tym, że społeczność romska wykształtowała wielu liderów, którzy rozumieją procesy społeczne oraz mechanizmy biurokracji państwowej (s. 177).

Bogatej warstwy wiedzy deskryptywnej i ekspanacyjnej dostarczono w prezentacji edukacji osób narodowości romskiej. Podkreśla się jednak, że w społeczeństwie polskim ciągle dominuje obraz Roma – analfabety, złodzieja, osoby nieposiadającej kultury osobistej (s. 192).

Podkreśla się też, że jedną z istotnych przyczyn wykluczenia społecznego jest niski poziom

wykształcenia Romów; ok. 90% tej społeczności legitymuje się wykształceniem podstawowym lub niepełnym podstawowym, a znaczna część nie potrafi czytać i pisać na poziomie elementarnym, a w tym także podpisać się własnym imieniem i nazwiskiem.

Analitycznie prezentuje się sukcesy i problemy w realizacji *Programu na rzecz społeczności romskiej* w przestrzeni województwa łódzkiego oraz uczestnictwo edukacji romskiej w polskiej szkole na przykładzie przestrzeni elbląskiej,

Prezentację poszczególnych zagadnień wzbogaca opublikowanie podstawowych dokumentów, dotyczących mniejszości narodowych i etnicznych, a w tym odnoszących się do społeczności romskiej.

Autorzy tekstów reprezentują sześć ośrodków akademickich, tj. 1. Uniwersytet Gdański – Andrzej Chodubski, Piotr Janiszewski; 2. Uniwersytet Łódzki – Marcin Piotrowski, 3. Uniwersytet Warmińsko-Mazurski – Lidia Ozdarska, Elżbieta Subocz; 4. Uniwersytet Zielonogórski – Andrzej Łuczak; 5. Akademia Humanistyczna im. Aleksandra Gieysztorą w Pułtusk – Katarzyna Skierska-Pięta; 6. Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie – Marcin Szewczyk, oraz trzech podmiotów specjalistycznych zajmujących się sprawami społeczności romskiej, tj. 1. Centralna Rada Romów w Polsce – Izabela Stankiewicz; 2. Instytut Pamięci i Dziedzictwa Romów oraz Ofiar Holokaustu w Szczecinku – Mateusz Babicki; 3. Stowarzyszenie Centrum Doradztwa i Informacji dla Romów w Polsce – Krystyna Markowska.

Wartość prezentowanej książki zawiera się przede wszystkim w: 1. ukazaniu nośności kwestii narodowościowych i etnicznych w procesie budowy Unii Europejskiej; 2. wskazaniu specyfiki położenia kulturowo-cywilizacyjnego mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce; 3. dostarczeniu wiedzy deskryptywnej i eksplanacyjnej o specyficie położenia kulturowo-cywilizacyjnego społeczności romskiej; 4. wskazaniu działań Unii Europejskiej, zorientowanych na budowę obywatelskości społeczności romskiej; 5. wskazaniu kwestii edukacji, dyskryminacji, wykluczenia społecznego Romów w rzeczywistości współczesnych przemian europejskich.

Książka zasługuje na dużą uwagę Czytelnika, interesującego się współczesnymi problemami narodowościowymi i etnicznymi.

Andrzej Chodubski

Polityka młodzieżowa Unii Europejskiej, red. Maciej Boryń, Bartosz Duraj, Sylwia Mrozowska, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2014, ss. 201

Szczególną część strategii rozwoju Unii Europejskiej stanowią problemy młodego pokolenia ludzi. Zwraca się uwagę na konieczność wypracowywania polityki młodzieżowej. Jej powołaniem jest określenie kompleksowych rozwiązań problemów młodzieży w drodze porozumienia się z nią samą. Zauważa się, że w wielu państwach europejskich bezrobocie wśród młodzieży jest dwukrotnie wyższe niż bezrobocie mierzone dla całej populacji danego kraju. Za negatywne zjawisko dla gospodarki postrzega się problem *NEETS* – czyli osób bezrobotnych, nieuczących się i nieuczestniczących w żadnej formie podwyższania swoich kwalifikacji; jest to przejaw postępującego wykluczenia społecznego.

W prezentowanej książce podjęto wyzwanie definiowania i ukazania specyfiki kształtowania polityki młodzieżowej w Unii Europejskiej, ujawniających się możliwości i barier w jej urzeczywistnianiu. Istotę problemu ukazano w ośmiu opracowaniach, zatytułowanych: 1. Młodzież jako przedmiot i podmiot życia publicznego; 2. „Młodzież” w strategii Unii Europejskiej *Europa 2020*; 3. Sytuacje młodzieży na europejskim rynku pracy. Teoria, empiria, perspektywy; 4. Zjawisko *NEETS* a partycypacja obywatelska młodzieży; 5. Edukacja i imigracja w nowych i starych państwach Unii Europejskiej. Przykład RFN i Łotwy; 6. Partycypacja polityczna młodzieży w Unii Europejskiej; 7. Zwiększenie znajomości języków obcych jako jeden z głównych obszarów polityki młodzieżowej w Unii Europejskiej; 8. Polityka na rzecz młodzieży w Polsce.

W prezentacji problemów poznawczych przypomina się, że faza życia człowieka, obejmująca czas między dzieciństwem a dorosłością, uj-